

«ГалгIай юрташ»

Оттаярь -
Салиханов А.

Кроссворда хаттараш:

ПХОРАГИА:

1. Гаркхой хьабаьнна юрт.
2. Кхоъ я уж.
3. Къ яхача алапаца дIайолалу цун цIи.
4. Кхоартой Мурад яха поэт ваь-ха юрт.
5. Эса-Чожера юрт.
6. Келиганаькъан хьабаьнна юрт.
7. Оарцха КIарсхал кхийна юрт.

УРАГИА:

1. Поэт Iалбаканаькъан Жабра-ил кхеваь юрт.
8. Охценаькъан Хадижата илле-ца ювца юрт.
9. Оа яхача дифтонгаца дIайола-лу юрт.
10. Шоай тайпан цIерах тара йола юрт.
11. Аьрзена КIалха улла юрт.
12. Цун цIи яьккхача бер дага-дох.

Кроссворда дашхаргаш да 15-ча оагIон тIа.

Лейми.

Фото: Т. Агиров

Дошлорг

- Бехал** (ба) – змея.
Гота (я) – пахота.
Зийрг (да) – росток.
Зюкмоза (ба) – оса.
Ййже (я) – наивысшая точка небес.
Инкал (я) – верблюд.
Йивар (да) – бIаьсти дIадув ялат.
ЛайкIальухарг (да) – подснежник.
Маймал (да) – обезьяна.
Тушолкотам (я) – удар.
Хьандарг (ба) – шиповник.
Чкьорд (я) – жаворонок.

Детский журнал «Селалад»
(Радуга) №6, 2024 г.

Учредитель:
ГАОУ РИ «Издательский дом
«Сердало».
Издается с сентября 1986 года
на ингушском языке.

Зарегистрирован Управлением
Федеральной службы
по надзору в сфере связи,
информационных технологий
и массовых коммуникаций
по Республике Ингушетия.
Регистрационный номер
ПИ № ТУ06 - 00029
от 19 сентября 2019 г.

Главный редактор
Курские И.М.

Художник: Д. Гудантова
Дизайн: И. Курские

Сдано в набор 14.06.2024 г.
Подписано к печати 22.06.2024 г.
Дата выхода 30.06.2024 г.
Формат А4.
Бумага офсетная.
Печать офсетная.
Уч.-изд. л. 2,2.
Тираж 2000.

Адрес редакции и издателя:
386101, Республика Ингушетия,
г. Назрань, пр. И. Базоркина, 60.
Сайт: selaad.ru.
Email: selaad.ri@mail.ru
Телефон: 8 (8734) 77-11-84.

Отпечатано
в ООО «Бланкиздат»,
357600, Ставропольский край,
г. Ессентуки, ул. Никольская, 5.

№ 6 2024
Аьтинга бутт

Хьоашаланаькъан лаьла

Тушолкотам

Тушолкотам, тушолкотам,
Котам-тотам, тотам-котам!
Сийна бай ба, хьажал, гув тла-м.
Араяьннай кхаш тла гота.

Йоассаеннай бежа гота,
Цу чу таьлме йижай котам.
Котам-тотам, тотам-котам,
тушолкотам, тушолкотам!

Чкьорд

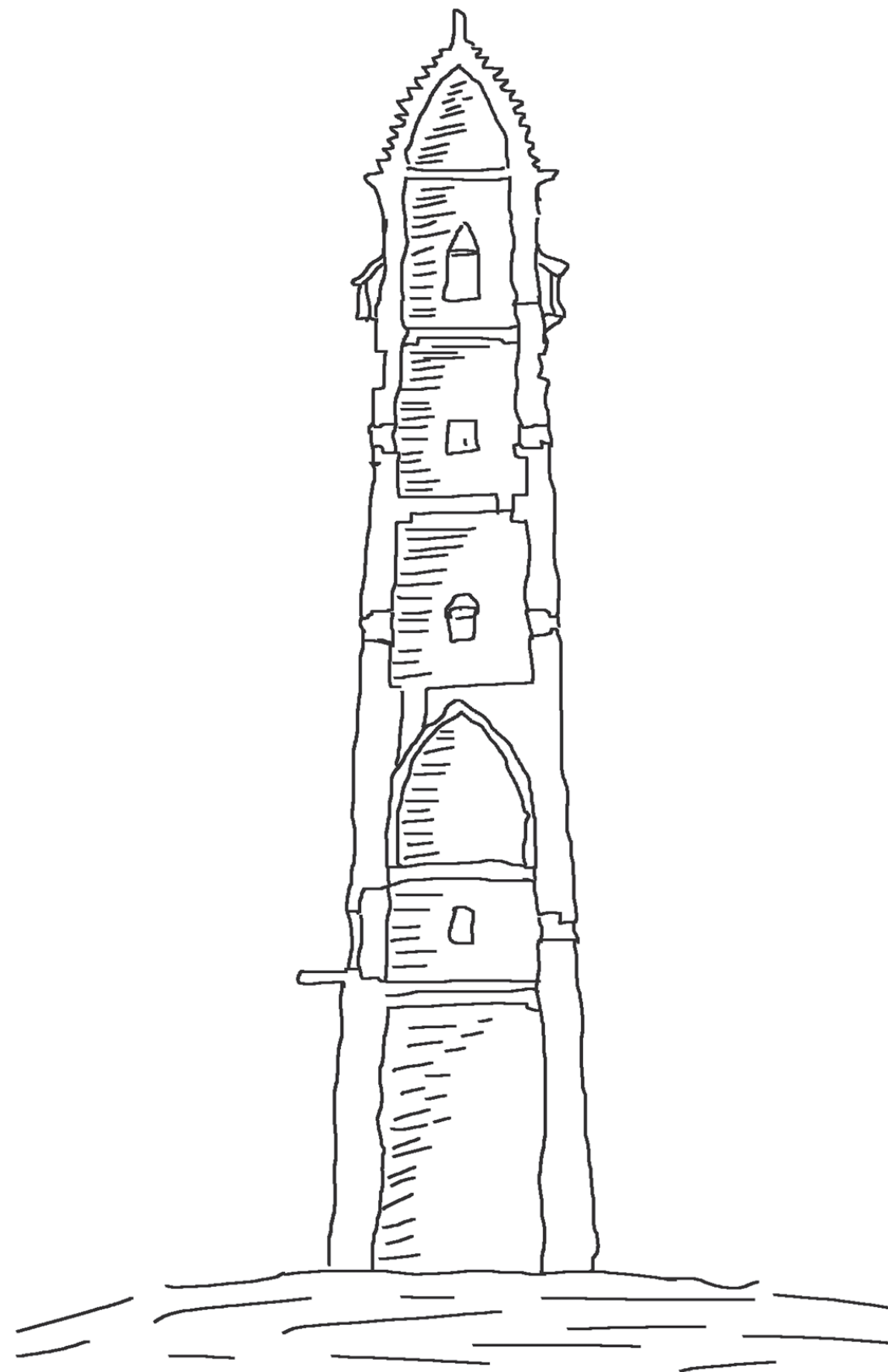
Йивар - сийна форд.
Га теа хьандарг.
Тувж сигала чкьорд,
Лекхаш ший члондарг.

Зовне я цун оаз,
Геза мерз санна, -
Баьстан деаглож,
Хозал хоз сона.

Айлу оалхазарг,
Ийже хьалдода.
Баьца хlara злирг
Маьлха зилг мо да.

Влов

Кроссворда дашхаргаш:

ПХОРАГИА: 1. Гларкх. 2. Ачалкхе. 3. Къаским. 4. Инаркъе. 5. Ахабоарзе. 6. Кели. 7. Тларгим.

УРАГИА: 1. Галмисте. 8. Яндаре. 9. Оалкам. 10. Лейми. 11. ОлгатIе. 12. Бирг.

Инкали Зевси

Бугло ший мулех доаккхал деш зийна, инкал цох чоагла хьегай, уж санна мулаш ший хургйола никъ лехаб цо. Цкъа иштта Зевса тла а яха, шийна мулаш еха эттай инкал. Эгизвигав Зевс, шийна деннача доккхача деглах а низах а кхоачам ца беча инкало. Мулаш цаяларал совгла, кхы а хьайбан лергаш лоацдаьд цо.

Иштта хул, цлаьрматалла наьха хламах хьагаш лелача сага; шийна ца а ховш, шийга долчох воалаш хул из.

Ахархон жлалии

Ахархочун жлали глув чу Ючудежа хиннад. Из хьалдаккха дагадеха мужге, шортта глув чу Ючувала эттав. Фу дага долаш из воагла ца ховча жлалена меттад, ше хи бухе дахийта из воагла, аьнна. Цудухьа царг техай цо даьна. Хлаьта ахархочо аьннад:

- Сона доаглар-м да: ше дала лаьрхла дола ер клалхара ца даьккхача фу тлакхачад сона?!

Кюанолго вувцар ва, даьчох глулакх ца хула, диканна духьала во деш вола саг.

Гудананакъан Д. сурташ

Таржам даьр
ларчакханаькъан Сали.

Нана

Ма дика я хьо, са Нана!
Ма хоза я хьо, са Нана!
Ма клаьда я хьо, са Нана!
Хьо йоаглаш яйча,
Бларг сийрдабоал са!
Хьа оаз хезача,
Сапарлатдоал са!
Са дика, са хоза,
Са клаьда Нана!

лахилганаькъан
ладдал,
Жайрахъара СОШ,
5 «б» класс.

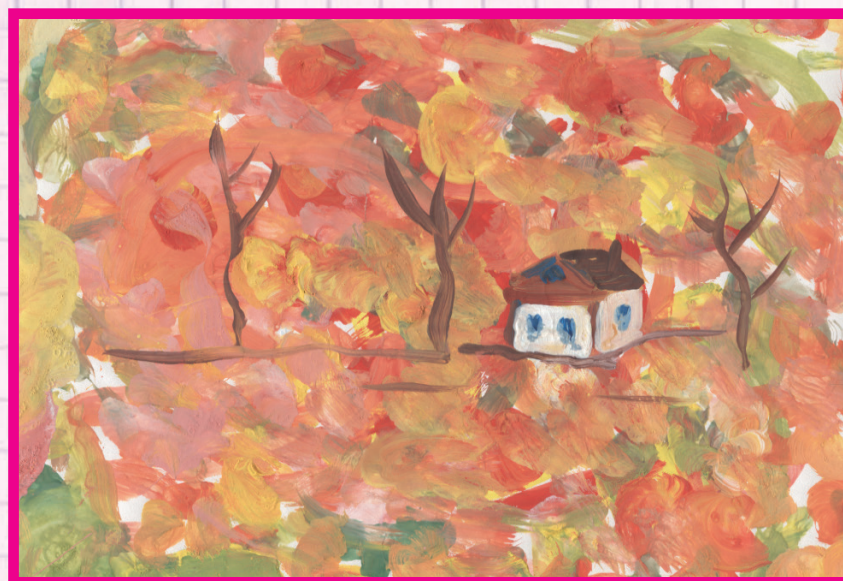

Хамченаькъан Динай сурт.
г. Наьсаре, УЦ «Дийлла дуне», 4 «а» класс.

Нана

Даькъала хийла хьо, са Нана,
Хьол хозагла хлама дац.
Хьо ца хилча, ер доккха дуне,
Сона влалла эшаш дац.

Лаьнанаькъан
Аминат,
Жайрахъара СОШ,
5 «б» класс.

Бохтаранаькъан Ильяса сурт.
г. Наьсаре, УЦ «Дийлла дуне».

Юкъара бер

Бийсан зІамига бер, сомадаьнна, делха доладеннад.

— Ой, дІасоцаде из, — йоах Бексолтас сесагага.

— Аз хІана соцаду из? Со я из мас-сайолча хана соцаде дезар? Из ах хъа а ма дий.

— Мегаргда, — йоах Бексолтас, — хІаьта Іа хІанз хъай ах дІасоцаде, аз тІаккха фухха даь цаІ дергда.

Кхоартой Марет

Иллиалархо

Цхъан хана, вахаш дийша саг хиннав. Цун воІ хиннав чІоагІа илли ала-ра тІера. Оаз селлара дика еце а, Іура денз сарралца доахаш, цІогІа детташ хиннад ший оаз мелий. Лоаллаха ба-хача наха чІоагІа новкъа хиннад цун цІогІа. Кхы из кІорда а ваь, вІашагІк-хийтта, из волча бахаб уж.

— Ай, ва Мовла, ма кІордаваьв тхона из. Иззал дукха даха мегаргдий иллеш, хъа воІа миссел? Тхо латкъа гІоргда, тхона кІордаваьв из а цун цІогІа а.

— Иштта дале, шух хІаране коа цхъацца е шишша жІали да,— аьннад раьза воацача Мовлас. — Уж Іех, Іура денз сарралца, Іувгі, сайрийна денз Іурралца. Аз хІама мича оал! Са цаІ мара воІ вац, цун оаз а ла магац шо-ана? ТІаккха са виІий оаз вогі я, шун жІалейчарел?

Гудантанакъан Д. сурташ

Малсаганаькъан Йоакъапа Ювсап

Салиханов А.

Тхо Наьсарерча №1 йолча ишколан дукха гаьна доацаш дахар. 1974 шера керда директор вайтар тхона. Из вар хьалха Наьсарерча №2 йолча ишколе хьехархо а директор а волаш болх баь саг. 1968-1974 шерашка райОНО кулгалхо хиннав Малсаганаькъан Йоакъапа Ювсап. Тхо, итт класс яккха, дІадахар 1975 шера. Цул тІехьагІа, кхы а итт шера цигарча хьехархо-шта керте лаьттар из. 1986 шера Йоакъапа Ювсап хьожаву Наьсарен кхален хьехархой профсоюзашта кулгалде. 1993 шера республикан халкъа дешара болхлой профсоюзашта керте отт. Вешта аьлча, профсоюзашта бувзабен-нача балха тІа 27 шера къахьег къаьнача, вахар, нах дика байзача хьехар-хочо. Цига волаш кхелхар из. Цунца болх баь, цо дуккхаз хьехараш деш, къахьега Іомабенна нах бар цун гІулакх дІахьораш. Ювсап царна мишта дагавоагІа хьежар со. Йовлой Заремас аьлар: «Из тха дагахъа висав; хьехар ду, нийсача наькъ тІа доаха, балха тІа гІо ду да вусача тайпара. Хьехархой га доаккхаш, вайцигарча юрташка болх беча наха тІатохаш дола 25% дІа ца доаккхийташ, духьаллаьттар из вар. 2015 шу хьатІакхаччалца, вайцита юр-ташка бахача наха токахи газахи вІалла мах телацар, уж ишколашка болх беш бале».

ХІара шера дикагІа вола хьехархо къоаставе хоаяьча кхела юкъе вар Ювсап; дешара министр Тенкенаькъан И., университета хьехархо Жеребило Т., халкъа гулама депутат Амренаькъан М., кхыбараш санна.

Эггара тІехъа Йоакъапа Ювсап сона вайра «Фабрика» оалача базар тІа. УнахцІено дукха хестаеш, дика я оалаш вацар из цу хана. Цул тІехьагІа дукха ха ялале, из кхелхав аьнна хезар сона. Къаьнаръяр дІа а якккха, кердача хьисапе хьалъаьй Наьсарера №1 йола юкъера ишкол. Малсаганаькъан Ювсапа цІерах я из.

Іаьдала а наха а наькаваьнна саг из хиннилга ха йиш я, цунна тайп-тай-парча ханашка деннача паччахьалкхен совІатех. Дерригаш ца доахе а, цхьа-дараш белгалдоахаргда вай царех. 1966 шера Малсаганаькъан Ювсапа лу «Сийлен белгало» яха орден; кхы а кхо шу даьлча, 1969 шера, «РСФСР халкъа дешара тІехдика болхло» хул цох; 1972 шера цунна лу «РСФСР гІорваьнна хьехархо» яха цІи; 1983 шера «Нохч-ГІалгІай АССР гІорваьнна хьехархо» хул цох; 2002 шера «КарагІдаьннарех» яха орден лу Ювсапа, хІаьта 2011 шера «Россе профсоюзий гІорваьнна болхло» хул. Белгалдаккха деза, 1986 шера паччахь хиннача Б. Н. Ельцина цунна совІата сахьат дайта хилар а.

Ювсапа кхеваьв виь дезалхо: ши воІи ши йоІи — Хьасан, Хьусен, Зарема, Хадчат.

Из вайцара къаьстав 2012 шера оагІой бетта 25 дийнахъа. Ювсап дІавел-лав Мочкьий-Юртгарча шоай тайпан нах боахкача кашамашка.

ЛайкIалъухарг

ГIалгIай метта юкье дукха тайп-тайпарча баьций а зизай а цIераш я. Царех цхьаяраш, хетаргахьа, вай ноахалга хьакхачале йицъенна дIаяьнна а хила тарлу. Бакъда тахан яраш а лораш, йиц ца йолийташ лелае Iемадац вай хIанз а. Уж йолаш яле а, кердаяраш дагайоха, кхолла, уж метта юкьеяха гIерт. Из нийса дац. Цунца дувзаденна цхьа масал доладергда аз. Эрсий меттала подснежник оолаш зиза да. Ха бIаьстенгахьа лестача, лайна кIалхара гучадоал из, цунна кIалха хьа а хиле. ГIалгIай меттала цох фу оал хьийжав со вай мел долча логIаташ тIа. Куркъанаькъан А., Таренаькъан Л., кхьиметтел Оздой Рамиса а ший орфографе дошлорга тIа хьоахадаьдац из дош. ХIаьта БIарахой Нинас, Хайранаькъан БайIалас, Коазой Нурдина «ГIалгIай-эрсий терминий дошлорга тIа» лайзиза аьннад цох. Из дош во да, хоза дац ала гIертац со. Со ала гIерт, сенна деза из, аьнна. Из дошлорг оттадаьраш дунен чу а балале, подснежник яха дош вай наьна метта юкье долаш хиннад. ТIаккха долаш дар дIа а ца яз деш, кердадар кхолла гIертилга нийса дац. Цар

кхеллачул вIалла эсалагIа дац къаьнара лайкIалъухарг яха дош. Из вайна корадогIа 1960 шера Шолжа-ГIалий тIа арадаьнна хиннача Базорканаькъан Идриса шин книжках латтача йоазошта юкьера. Масала, ала йиш я «Лоа бокъонца деша даьннадацар, цун кIалхара лайкIалъухаргаш хьакъедача хана», «ЙиIигашта лайкIалъухаргаш дахьаш вера, аькхе ваха хинна Эскха», и. кх. дI.

Сона хеташ, из дош, къанара дошлоргаш цIаькха арадоахача хана а, кердадараш оттадеча хана а, юкъедахьа деза. Из хила деза маIан луча а нийса язде Iомавеча а (орфографе) дошлоргаш тIа.

Гудантанаькъан Д. сурт

Сийна бай

Сийна сигале. Сийна бай.
ДоттагIа, илли ала вай.
Гой, хи йисте пхьидарч Iех.
Баскилго ший зурма лекх.

Сигала седкый сийрда леп.
ГIалме талгIен талгIи етт.
Хьазилга кIориг ший бIенара,
ЧIир-чIир, яхаш, аракъед...

Бетто бийса сийрдайоахаш
Ший зIанараш дIа-са тувс.
Набаро дIаозайийя,
Баскилга зурмага ладувлаш,
Меллашха со дIатхьовс.

Маьлхо хийцай ший зIанараш,
Деррига лаьтта дошоца кхоалаш.
Гаьнаш, хьажал, - чIонак хийца,
Баьццара дувхар тIаийца.

Ше мел дар да, дийнлуш доагIаш,
Iалама хозаленца садоахаш,
Хьо хIанав сел тела вагIаш?
Волле соца фега ара.
Зе вай бIаьстан хоза Iалам?

Гудантанаькъан Д. сурташ

Кхоартой Марет

Глаьнаш

Глаьнаш, глаьнаш,
Лега глаьнаш.
Ше мел вар ва,
Гулдеш глаьнаш.

Едда ера Ани,
Тлакха ера Мали.
Глаьнаш, гой, - «шарх-шарх»,
Догла сигала - «гурр-гурр»,
Чехка гулде глаьнаш.

Нув бебелла - Ани,
Йолхынгаца - Мали,
Дехьа-сехьа кушкаш яь,
Гулдаьд, доглах хьуладаь.

Михо, корзаглаьнна,
Удаду тха глаьнаш.
Лаккха сигала урагкхухь,
Кхестаду, дла-юха тувс.

Длауд Ани, цунца Мали,
Мархла, киса дехкаш глаьнаш.
Ане бера уж длауд,
Мали елхаш тлехьауд.
Дитад нанас, дитад дас,
Шух кьахетам бергба аз.

Тпера барзкьаш блех а даь,
Тлаетталуш гла гулдаь,
Перт, тлоадалах хьуладаь,
Лайна клалха ца дахийта.
Ший кьахетам царех баь,
Цунах лолам дега баь,
Йийрзар Ани цленгахьа.

Хьачуяьлар Ани цлагла,
Бос длабаха, бат лояха.
- Ай, фу хиннад са йилига? -
Духьальпера клаьда нана.

Ани шедар дийца яьлча,
Аьлар нанас, цхьа юкь яьлча:
- Уж кьаьденнад, хьо ма елха,
Блаьсти хьатохаргда керда.

Иштта да ше мел дола хлама,
Массадолчун ший ха йолаш.
Кхайсад лажагденнадаь,
Тиша кхоллар доландаь.

Га латт парглатъяьнна,
Гира мухь лобаьнна.
Тпера кхайса глаьнаш,
Хилар кхераш анаш.

Наьна хабаро длатеяь,
Пхьор дла, хлама хийца,
Клаьдача метта йижар Ани,
Цунна гургда хоза гланаш.

Гудантанакъан Д. сурт

Блехалаш

- Воти, - йоах Аслана, - блехалаш
довзий хьона?

- Цхьадараш довз, - оал аз.

- Эггара унзарагла малагла ба царех?

- Стрела яхар ба-кха.

- Из миштаб?

- Гаьннара хьатоссабеле, стрела санна
дегах чакхбоал из, - бларахьож со клаьнка,
айса дувцачох цунна фу хийтар ха ловш.

- Из чакхбаргбоацаш, фу де деза?

- Дог долчча кхера лотлабилла беза. Цу
кхерах кхийтта, батларгба из.

- Боккьонца яхий ла?

- Ха-ха-ха. Хац сона-м, бераша иштта
дувц-кха из.

- Бераша-м шоашта цаховр а дукха
дувцар, - оал Аслана.

Гудантанакъан Д. сурт

Го, длабала

Саца, дахка,
Ма лела харцахьа,
Хьоар ма блехде,
Лелхаш юкье.

Лараш ют Ia
Истола тIа,
Ма лела са цIагIа,
Го, длабала.

Маьрша ба хьо,
Боде ханнахьа;
Га боале хьо,
ТIехьа хургда, халахь.

Ма хой хьона
Хье болга бехке,
ДоагIе хьона
Боарха цици.

Къайлабаргба
Iаьржа дахка.
Са даарех
Биза дахка,

Са хьоаналах
Берста дахка,
Цхьаккха хIамах
Эхь доаца дахка.

Хьаьнала ба хьо
Биачунна,
Со къинтIера
Йоале цунна.

Дуккха даьд Ia
Харцахьа хIамаш,
Эхь хьа, новкьост,
Хиннадац.

Хьо са цIагIа
Товш ма бац.
Тоьаргда сона
Iа леладаьр.

Iадика хийла хьа,
Ва во дахка.
Ергьа хьа кхел
Боархача цице,

Хьо эккхабарах,
Оал аз баркал.
Цицена хургда
Хьох ловзар,

ХIаьта хьона
Хургда балар.
Яхар цадар
Ба хьа бехк,

ХIанз хьо сона
ТIехьакхайк,
Хьо цицегара
Боаккхалургбац.

Харцахьчунна
Кхел кхы яц.

Гуданганаькъан Д. сурташ

Iарчакханаькъан Сали

Ша белха ха

Бурилгаш я
Iочулегаш;
Маьлхе яьлча,
Лоа мо кьегаш.

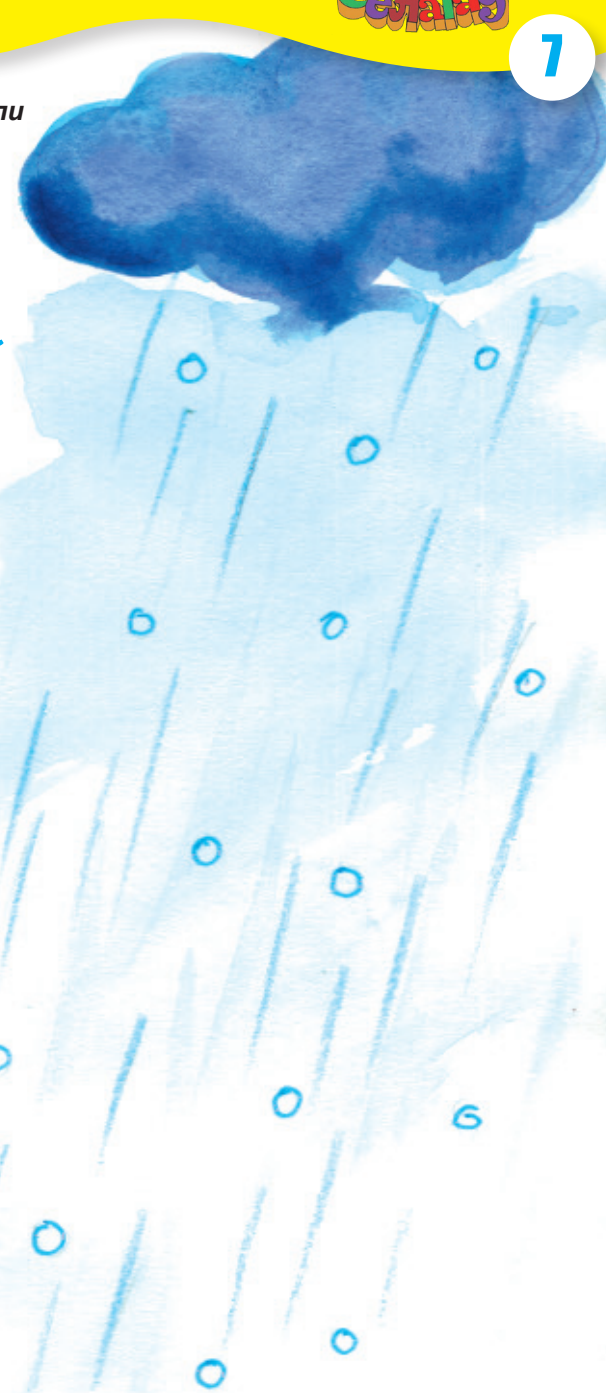
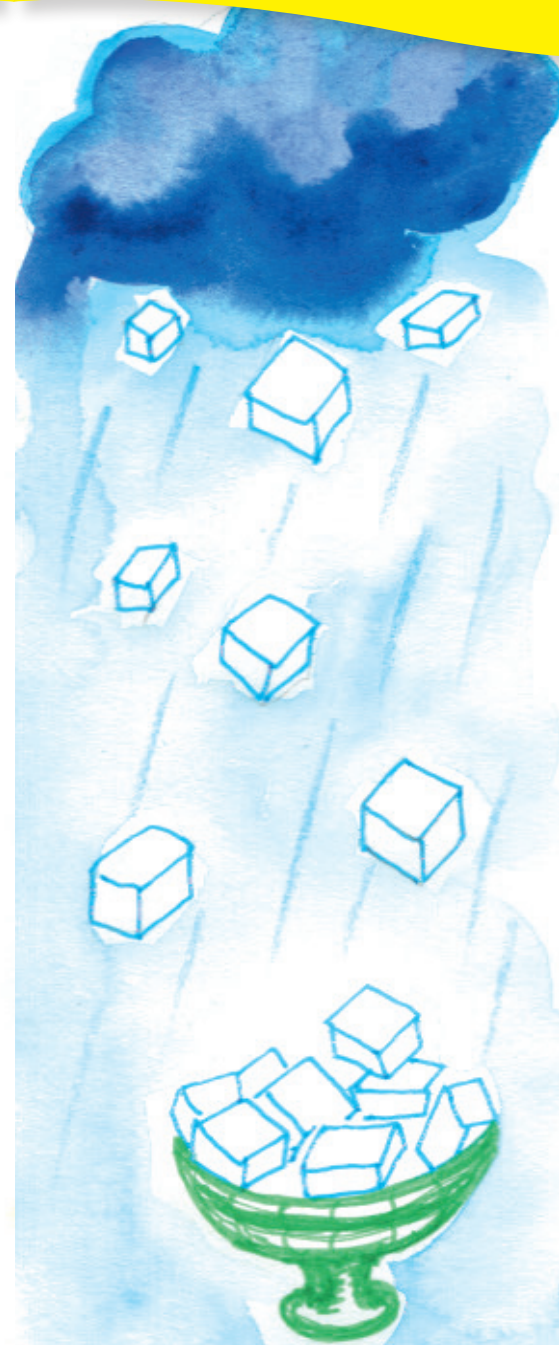
Бурилг хьаэц
Iийсас шорта;
Шекар да,оал,
Шийлача сорта.

Марема оал,
Бурилг лоацаш:
«Да ер шекар,
Мерза доацаш,

Во хиннай ер
Хьадаь кепаш,
Шаьра дац ер,
Дац ер лепаш».

Аьлар тIаккха
Аламбика,
Iалам довзаш
Ва из дика:

«Вайна белхар
Ша ба шоана», -
Kлалха хьалоац
Шаккха коана.

Гуданганаькъан Д. сурташ

Циски маймалаш

(Индонезе къаман фаблг)

Цкъа новкъа гЮлла циск доагIаш хиннад, шийна кIал мел висар Iеха а веш, цох белам а боаккxаш. Цунна духъала ши маймал нийсденнад.

Цу ханна маймалашта зЮкмозий бIы бIаргабайна хиннаб. Цар цискага хаьттад:

- ДIахъажал, Цици, фуй из дIарча гаьнах уллер?

Циско юхааьннад:

- Из, даьра, я са даде фата.
- ЧЮагIа тата дой хъа даде фато? - хаьттад маймалаша.
- Ду, даьра, дукха чЮагIа-м! - аьннад циско. - Цох гIадж тохе, берригача мехка дIахозаргда тата.
- Хъажа мегаргдий тхо? - хаьттад маймалаша.
- Ай, мичара! ВIалла а мегаргдац. ДадI чЮагIа эгIазгIоргва! - жоп деннад циско.
- ДадI укxаза мичав. Цунна хайтаргдац вай, - дехар даьд маймалаша.
- ДадI укxаза веце а, цо сона чЮагIа тIадиллад, цох саг ма хьокxавалийта, аьнна.
- Цкъа мукъагIа тохийта тхога цох гIадж, чЮагIа цо тата мишта ду хъажа безам бар тха, - дехар даьд маймалаша.
- Ай, мегаргдац яхаций аз! Беррига моxк бекабергба цо! - аьннад циско.

Кхы а чЮагIагIа безам эттаб маймалий цун татага ладувгIа. Кхы а чЮагIагIа дехар де доладеннад уж цискага:

- Цкъа мара тохаргъяц оаха, цкъа гIадж тохийта тхога!
 - Дика да хIаьта. Совца мича совц шо. Цхъабакъда, дадена со укxаза хиннилга ховргдоацаш, со дIагаьнадаллалца сабар делаш. Со укxаза а долаш, оаш из техалга хойя, чЮагIа таIазар дергда сона даде! - аьнна, циск дIаийккxад.
 - Мегаргда, дIагаьнадала хьо! - аьнна, гIаддахад маймалаш.
 - Сабар, сабар! Со гаьнадалийталаш! - яхаш, дIаиддад циск.
- Из къайладаьнначул тIехъагIа, гIаддахача маймалаша гIадж техай гаьнах хьалъуллача зЮкмозий бIенах.

БIы лавтта Iобежаб. ЭгIаздахача зЮкмозаша гIар ай-яьй фато мо. Баге а йийлла, лавттад маймалаш, цар еча гIарага ладувгIаш. БIарчча зЮкмозий Iул гIеттад.

ЦIаьхха, маймалашта тIадийрзад зЮкмозий, овращетта йолаяьй кертах, фоартах, дегIах, цЮгах, дайдача а ца дуташ. Деча лазара фу дергда ца ховш, дайdda Iам чу лийлхад маймалаш. Дикка ха яьккxай цар хин кIал лечкъа, зЮкмозий дIадаххалца. Цар гIар-тата дижачул тIехъагIа, арадаьннад маймалаш хи чура.

ЦIаьхха, шоаш Iехадаь циск бIаргадайнад акхарна, берда йисте дагIаца цIеча сибазашта юххе.

- Фу деш дагIа, Цици, хьо укxаза? - хаьттад цар цунга, хьатIа а даьхка.

- ХIанз со даде беш лораш дагIа, - аьннад циско, - сага укх тIера сом боаккxаргбоацаш.

- Фу? Сомий беш? Тхога а чам баккхийта сомах, - дехар даьд маймалаша.

- Мегаргда. Чам боаккхийтаргба. Цхъабакъда дадена аз шуга сом баккхийталга хойя, чЮагIа эгIазгIоргва из сона. Со дIагаьнадалийталаш, - аьнна, циск дIадед-дад.

ЦIаьрматача маймалаша, циск дIагаьнадоаллаше а, баге йизза сибазаш чудехкад. Уж даа долалушше, цIи яьннай цар бага, бIаргех хий а доалаш, бордаш а десташ.

Цхъабакъда циск-м гаьна хиннад.

Таржам даьр Озанаькъан Салмана Iаддрохьым